

MALMÖ HÖGSKOLA

Fakulteten för
lärande och samhälle

Examensarbete
15 högskolepoäng, grundnivå

Vägledaren och omvalet

The guidance counselor and students change of education

Johanna Clevestad
&
Alfons Dahlgren

Studie- och yrkesvägledarexamen 180 hp

Examinator: Roland Ahlstrand

Datum för slutseminarium: 2012-12-17

Handledare: Niklas Gustafson

Sammanfattning

Syftet med detta examensarbete var att utifrån gymnasieskolans reformering av programstrukturen studera studie- och yrkesvägledarens roll vid gymnasieelevers omval. Vi har gjort en kvalitativ studie och har i denna intervjuat sju vägledare på gymnasieskolor i en medelstor stad i Skåne.

Studiens huvudsakliga resultat är att det efter den femtonde september (brytdatum för omval) inte finns några specifika riktlinjer från varken styrdokument, rektor eller vägledaren själv för hur vägledaren ska hantera omvalen, något som utgör ett stort problem för vägledarna. Studien har i analysen även lyckats urskilja fem olika roller vägledarna antar; rollen som specifik grindvakt, rollen som generell grindvakt, rollen som informatör, rollen som medlare och rollen som elevens representant. Studien har också kommit fram till att den nya gymnasiereformen inte är kompatibel med de Allmänna råden för studievägledning.

Nyckelord: Omval, grindvakt, vägledare, roll, riktlinjer

Förord

Först av allt kommer här att redogöras för vem som gjort vad i detta examensarbete. Detta för att underlätta för examinatorn i dennas bedömning. Indelningen har gjorts så att var och en av författarna har fått några ansvarsområden i arbetet medan det mesta har skrivits med båda författarna närvarande vid själva skrivandet.

Alfons Dahlgren har haft det huvudsakliga ansvaret för kapitel 1, 2, 3 och 4 samt att han ansvarat för formalia och kontakten med informanterna. Johanna Clevestad har haft det huvudsakliga ansvaret för kapitel 5, 6 och 7, för referenser samt varit den drivande kraften under intervjutillfällena.

Slutligen i detta förord vill vi tacka alla informanterna för att de ställde upp på att besvara våra frågor samt våra nära och kära för deras stöd.

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	6
1.1 Syfte.....	8
1.2 Forskningsfråga	8
1.3 Styrdokument	8
1.4 Uppsatsdisposition.....	9
2 Tidigare forskning	11
2.1 Vägledarens syn på gymnasieomval.....	11
2.2 Omval i praktiken	14
2.3 Grindvakten	15
2.4 Sammanfattning.....	16
3 Teori	17
3.1 Rollteori	17
3.2 Sammanfattning.....	19
4 Metod.....	21
4.1 Metodval.....	21
4.2 Urval	21
4.3 Datainsamling.....	22
4.4 Analysmetod.....	22
4.5 Etiska ställningstagande	23
5 Resultat	25
5.1 Arbetet kring omval.....	25
5.2 Orsaker till omval	27
5.3 Omvalets struktur och kostnadspåverkan	29
5.4 Förväntningar	32
5.5 Sammanfattning.....	33
6 Analys.....	35
6.1 Grindvakten	35
6.2 Rutiner	37
6.3 Utbud och information	38
6.4 Omvalet och ekonomin.....	40
6.5 Sammanfattning.....	42
7 Diskussion	43
7.1 Metoddiskussion.....	43
7.2 Resultatdiskussion	44
7.3 Slutdiskussion.....	46
Referenslista	48
Bilaga1: Intervjuguide	50

1 Inledning

I en rapport från Skolverket (2011:6) hävdas att elva procent av eleverna som påbörjar en gymnasieutbildning har bytt program eller skola efter två år. Detta är ett så kallat omval eller byte. I detta examensarbete kommer det att refereras till detta som gymnasieomval eller helt enkelt omval.

Under flera år har det gjorts studier över hur det kan komma sig att elever vill byta gymnasieutbildning, förslagen på orsaker till omvalen är många (Skolverket, 2011:43-45). Vad dessa undersökningar är överens om är att det innebär en hel del jobb för de som ansvarar för strukturen kring omvalen, nämligen studie- och yrkesvägledarna.

Under 2011 har gymnasieskolan reformerats och en ny gymnasiesamordning har författats. Detta har inneburit att gymnasieprogrammen har blivit mer strömlinjeformade. Eleverna delas alltså numer in kategoriskt beroende på om de väljer ett yrkesförberedande program eller studieförberedande program. Detta har minskat elevernas möjlighet inför framtiden vid felval, då yrkesförberedande program inte längre erbjuder eleven högskolebehörighet. Den nya gymnasieförordningen har dessutom minimerat elevens möjligheter till omval med olika åtgärder, bland annat genom borttagandet av Individuella Programmet som stödprogram. Detta bidrar till att vägledarens yrkesroll blivit än mer otydlig. Vid efterforskningar kring hur gymnasieelevers omval ska hanteras av vägledaren står det inte att finna några klara riktlinjer. De riktlinjer som finns är för det första inte tydliga nog och för det andra inte uppdaterade sedan 2009. Det kan tänkas att detta är ett problem då de Allmänna råden skrevs när den tidigare gymnasiereformen fortfarande efterföljdes (Skolverket, 2009:5) och alltså inte är kompatibla med Läroplanen för Gymnasieskolan 2011 (LGY11). Att det saknas riktlinjer från styrdokument gör vägledarens roll i omvalsprocessen otydlig, både för samhället, skolan och vägledaren själv då ansvaret för hur omvalen ska hanteras läggs på just vägledaren. I och med dessa oklara riktlinjer och det ansvar som läggs på vägledaren blir hennes yrkesroll otydlig, vilket bidrar till att det blir svårare för vägledaren att leva upp till den yrkesnorm hon tilldelats av samhället.

I examensarbetet undersöks omvalsprocessen i gymnasiet ur ett studie- och yrkesvägledarperspektiv. Undersökningen handlar om vad omval innebär för vägledaren rent praktiskt, hur stor belastningen blir för henne och vilken inställning vägledaren har till omvalsprocessen. Inför uppstarten av detta examensarbete söktes tidigare studier som behandlar vägledarens perspektiv av detta omvalsfenomen, något som inte återfanns. Det är relevant för yrkesgruppen att sådan forskning finns.

En del av arbetet fokuserar på vägledaren som ”grindvakt” och vad detta kan ha för betydelse för omvalet. Erickson & Shultz (1982:xi-263) myntade begreppet som en förklaring på en vägledare som matchar människor med yrken och utbildningar utifrån egna och samhällets värderingar. Vad eleven har för önskemål och drömmar stämmer inte alltid överens med vad samhället erbjuder för möjligheter. Då vägledaren tycks vara en person som ofta står mellan individen och samhället kan det tänkas att hon ställs inför det dilemma detta innebär, det vill säga vilken roll vill hon som vägledare spela och vem ska hon representera – samhället eller individen?

En grindvaks agerande innebär enligt Erickson & Shultz (1982:xi) respektive Sawyer (2006:187) en form av institutionell diskriminering av individen. En vägledare som visar grindvaktstendenser i yrket går emot de etiska regler och förväntningar som ställs på henne utifrån de Allmänna råden (Skolverket, 2009:8-16). Detta försätter vägledaren i en rollkonflikt mot hennes yrkesnorm. Konsekvenserna detta innebär för gymnasieeleverna i en omvalsprocess undersöks i denna studie för att medvetandegöra och motverka den diskriminering och felbehandling av elever som enligt Erickson & Shultz (1982:xi) sker av grindvakter.

Grindvakten som begrepp är en intressant aspekt att undersöka då arbetet ämnar att spegla vägledarens egna tankar och värderingar i omvalsprocessen, detta utgör dock enbart ett sidospår från arbetets huvudsakliga syfte.

I denna studie kommer vägledaren att benämnas som hon. Detta som en förenkling i texten istället för användande av exempelvis han/hon, det ligger alltså ingen annan värdering i detta.

1.1 Syfte

Syftet med detta examensarbete är att utifrån gymnasieskolans reformering av programstrukturen studera studie- och yrkesvägledarens roll vid gymnasieelevers omval.

1.2 Forskningsfråga

- Vad är vägledarens roll i omvalsprocessen?

1.3 Styrdokument

Här följer en kort redovisning om vad styrdokumentet säger om den nya gymnasieskolan och vad vägledaren har för roll i den. Syftet med detta delkapitel är att visa hur gymnasieskolan är uppbyggd efter den nya gymnasieförordningen.

Från och med hösten 2011 har Sverige en ny gymnasieförordning. Den nya gymnasieskolan har mycket som är detsamma sedan tidigare men där är några fundamentala skillnader. För det första har antalet program på gymnasiet reducerats och sedan delats in i två kategorier, yrkesförberedande- och högskoleförberedande program. Detta med syftet att öka kunskaperna ytterligare hos eleven (Skolverket, 2011:8,12). Ett annat syfte med detta är också att stärka banden mellan utbildning och arbetslivet.

För det andra har denna reform gjorts för att öka antalet elever som går ut gymnasiet med ett fullständigt betyg. Under början på 2000-talet har i Sverige allt fler elever hamnat efter i sina gymnasiestudier. Detta menar man beror på det stora utbudet av olika utbildningar som inte alltid är likvärdiga (Skolverket, 2011:12). Genom att strömlinjeforma skolan hoppas regeringen på att reda ut detta.

En tredje stor förändring har varit att det individuella programmet har bortfallit och ersatts av fem introduktionsprogram.

Dessa är i första hand tänkta att ge de elever som går ut grundskolan utan gymnasiebehörighet just den behörighet de behöver för att komma in på gymnasiet. Endast elever som inte är behöriga till gymnasiet får gå ett introduktionsprogram. I undantagsfall om eleven har synnerliga skäl får hon gå där om hon är behörig till gymnasiet (Skolverket, 2011:30-31). Med detta menas att de elever som avbryter sina gymnasiestudier trots stor ansträngning från skolans sida, kan få gå introduktionsprogrammet som en åtgärd. Huvudansvaret för vem som får gå på ett introduktionsprogram eller hur det ska utformas ligger på elevens hemkommun (Skolverket, 2011:30-31).

När det kommer till riktlinjer för hur en vägledare ska jobba enligt den nya skolreformen så är det de allmänna råden för studie- och yrkesvägledare, från 2009, som vägledaren hänvisas till. De allmänna råden har följande att säga om vägledarens arbete och roll:

Vägledning handlar om att stödja eleven i att utforska, identifiera och formulera sina intressen och möjligheter och därigenom komma fram till individuella och välgrundade val beträffande studie- och yrkesvägar. Utifrån sina behov behöver eleverna information om studie- och yrkesvägar för att göra väl underbyggda val. Studie- och yrkesvägledaren har en central roll i studie- och yrkesorienteringen och är en person som har utbildning och specialistkunskaper inom området (Skolverket, 2009:6).

Dessa råds syfte är att förtydliga vägledarens roll och de riktlinjer denna behöver för att kunna bedriva en fungerande verksamhet i förhållande till de lagar och regler som omgärdar skolan (Skolverket, 2009:5). I diskussionskapitlet kommer det senare att föras en diskussion om huruvida de allmänna råden verkligen utgör ett stöd för vägledaren i skolan.

1.4 Uppsatsdisposition

Efter ovanstående inledning redovisas i kapitel 2 tidigare forskning kring omval. Forskningen är uppdelat efter teman. Sedan följer kapitel 3 där teorin för arbetet presenteras och avslutas med en kort sammanfattning av teorin och dess huvudbegrepp. I kapitel 4 redovisas den metod som används för detta examensarbete. Kapitlet är indelat i kategorierna metodval, urval, datainsamling, analysmetod och till etiska ställningstaganden. Kapitel 5 redovisar det empiriska materialet upplagt tematiskt och avslutas med en sammanfattning av det samlade materialet.

Kapitel 6 innehåller en analys av det empiriska materialet kopplat till den tidigare forskningen som presenteras i kapitel 2 samt det teoretiska underlag som redovisas i kapitel 3. Examensarbetet avslutas med ett sjunde som består av en metoddiskussion, resultatdiskussion och slutdiskussion.

2 Tidigare forskning

Efter de efterforskningar som gjorts inför detta examensarbete har det inte gått att finna någon tidigare forskning som är precis vinklad ur det perspektiv som önskats för undersökningen, nämligen vägledares perspektiv på gymnasieelevers omval. De sökmotors och databaser som har använts är LIBRIS, ERIC, MUEP, Malmö Högskola Biblioteks Summon och Google Scholar, där sökorden har varit guidance counselor, choice, omval, vägledare, career decision making, career decision making difficulties samt perspektiv. Däremot finns det annan forskning rörande omval och byten som är ur ett elev- och samhällsperspektiv.

Några av dessa studier har granskats inför examensarbetet och har visat sig särskilt användbara för denna studie trots de skilda perspektiven. Dessa studier är presenterade nedan i följande teman: vägledarens syn på gymnasieomvalet och hur omval fungerar i praktiken. I detta kapitel redogörs även för forskning om grindvaktbegreppet.

2.1 Vägledarens syn på gymnasieomval

Med forskningen nedan syftas att beskriva hur elever tänker och handlar kring valet inför gymnasiet, för att få en förståelse för hur det kan komma sig att omvalen uppstår. I *Vägen efter grundskolan* (Dresch & Lovén, 2010:37) har författarna studerat eleven inför valet, men även hur eleven har ställt sig till valet i efterhand. Det första valet till gymnasieskolan reflekterar även elevens omval. Ansvar för omvalet faller på vägledaren. Detta är relevant för examensarbetet då det är önskvärt för studien att få förståelse för hur eleven väljer och tänker kring valet och hur detta i sin tur påverkar vägledaren.

Ungdomars utbildnings- och studieval i egna och andras ögon är en rapport, gjord av Skolverket (2011:5), som syftar till att bistå med kunskap om gymnasievalet och de strukturer som omger detta. Dels behandlar den elevens eventuella motiv till väljande, men också samhällets strukturer kring väljande, därför är den relevant för detta arbete.

2.1.1 Vägen efter grundskolan

Dresch och Lovén (2010:37-61) har gjort en studie om ungdomars tankar och agerande inför valet till gymnasiet. Studien fokuserar på de ungas medvetenhet kring valet, vem som påverkar dem samt vad olika faktorer som genus, socialgrupp och etnicitet kan få för betydelse i valet. Studien har fortlöpt över två år, från det att eleverna gick i nian på grundskolan till tvåan på gymnasiet.

Dresch och Lovén (2010:38) har använt sig av och gjort kopplingar mellan Lewins (1993:87) topologiska teori samt Peavys (1998:65) resonemang kring multipla verkligheter för att förklara irrationella val. Lewin menar att människor gör sina val utefter hur de personligen upplever verkligheten och inte nödvändigtvis hur verkligheten egentligen ser ut, samtidigt som Peavey för ett resonemang om att individen själv tolkar och konstruerar sin verklighet för att skapa någon mening i röran av intryck, och att den därför hela tiden förändras då individen och dennes tolkningar förändras efterhand (Dresch & Lovén, 2010:38).

Ett resultat som har framkommit av studien är att eleverna uttrycker en viss normal oro och osäkerhet kring valet som de sedan, för de flesta, menar går över till en ganska bra uppfattning om vad som ska väljas och hur valet ska gå till (Dresch & Lovén, 2010:58).

Det visade sig vara svårt för många att förstå och ta in all information som gäller inför gymnasievalet, detta visade sig vara extra jobbigt för en del av eleverna som inte har verktygen att hantera informationsmängden eller tillräckligt med självkänedom. Studien visar också att många av ungdomarna söker råd och stöd från närstående och att särskilt föräldrarna är väldigt viktiga i elevens val.

Ett annat viktigt resultat är betydelsen av vägledarnas hjälp, då eleverna som tidigare nämnts behöver stöd i att tolka och förstå information, men också för bekräftelse och ökad självkänedom (Dresch & Lovén, 2010:59).

2.1.2 Ungdomars utbildnings- och yrkesval – i egna och andras ögon

Fransson och Lindh (2004:5) har gjort en sammanställning av olika, redan existerande studier om ungas utbildnings- och yrkesval på uppdrag av skolverket. I denna rapport vill man bland annat svara på om hur olika grupper av ungdomar orienterar sig, handlar och

väljer inom utbildningssystemet och i övergångar till arbetslivet, hur deras kunskaper, tolkningar och handlande vävs ihop i studie- och yrkesvalsprocessen samt vilket stöd de erbjuds i valsituationer. Syftet med detta är att vara en kunskapsöversikt.

Fransson och Lindh (2004:5) har valt att redovisa en rad olika karriärvalsteorier i sin studie. De har inte använt någon av teorierna djupgående utan beskriver dem i teman.

Bland annat lägger författarna tyngd vid Hodkinson & Sparkes (1997:33) Careership teori som utgår ifrån Bourdieus tankar om habitus, fält och kapital. Hodkinson & Sparkes menar att en persons beslutsprocess utvecklas i relation till dess habitus. Forskarna kom fram till att unga fattade val pragmatiskt, valen var rationella utifrån en individs handlingshorisont och inom det fält individen verkade. Vidare har författarna använt karriärutvecklingsteorier kopplat med vägledning. Här nämns bland annat Krumboltz Planned Happenstance Theory (Patton & McMahon, 1999:166) där huvudkärnan utgörs av de oplanerade händelsernas betydelse. Här talar teorin snarare om vad som kommer som nästa steg i processen än beslut som skulle kunna vara beständiga för framtiden.

Några av resultaten av de sammansatta studierna som Fransson och Lindh (2004:42) presenterar är att det i dagens samhälle tillkommit väldigt många valmöjligheter för ungdomar. Det har visat sig vara svårt för unga att orientera sig i den djungel av möjligheter som har uppstått. Den ökade valfriheten, menar dem, bidrar till att ungdomar känner ett krav att hitta det val som passar denne personligen.

Man tar i en annan studie också upp att ungdomars utbildningstid har förlängts, vilket gör att de inte kommer lika snabbt ut i verkligheten längre. Detta innebär att ansvaret för ungdomarnas sysselsättning läggs på utbildningspolitiska åtgärder (Blomsterberg, 1996: 241-242). Ett annat resultat man har fått utifrån studierna är motiven till gymnasievalet. Detta utgörs av intresse, möjligheter efter utbildningen, möjligheter att klara studierna samt föräldrars och vänners åsikter. Man har också kommit fram till att självförtroende spelar en viktig roll i huruvida eleven känner sig begränsad eller ej i sitt val.

Annat som också spelar in i valet är etnicitet, genus, social tillhörighet och sociala motiv dvs. möjligheten att t.ex. få nya kompisar (Fransson & Lindh, 2004:60).

I en studie har man undersökt och upptäckt stora brister i vägledningen av eleverna på grundskolan. Bristerna utgjordes av att eleverna inte hade fått tillräcklig kunskap om

alternativ, orientering och beredskap för att göra val samt självkännedom. Man har i rapporten kommit fram till att mer vägledning behövs (Fransson & Lindh, 2004:62).

Författarnas slutsats av den här rapporten är att evolutionen av val går framåt i en sådan fart att det gör att vi hamnar efter i våra kunskaper kring de här områdena eftersom det inte finns något direkt forskningsfält som behandlar alla dessa som sin egen vetenskap, allt är tvärvetenskapligt. Författarna pekar på att det behövs mer satsningar från forsknings- och utbildningspolitiskt håll för att reda ut de frågetecken som fortfarande finns inom utbildningsväsendet. Detta för att underlätta för både elever och skolpersonal (Fransson & Lindh, 2004:92).

2.2 Omval i praktiken

2.2.1 Gymnasieelevers byten av program och skolor

Gymnasieelevers byten av program och skolor (Skolverket, 2011:6) är en studie vars syfte är att öka kunskapen om byten i gymnasieskolan, både mellan program och skolor. Detta som bidrag till skolverkets fortlöpande uppdatering. Studien avser att besvara bland annat i vilken omfattning elever byter program, hur programbyten påverkar genomströmningen i gymnasieskolan och vilka konsekvenser gymnasieelevers byten kan få för elevernas hemkommuner samt hur ett urval kommuner agerar utifrån elevers byten. Studien har fortlöpande under två år mellan 2006 och 2008, rapporten är sedan sammanställd 2011 och de nya bestämmelserna i LGY11 är medskrivna (Skolverket, 2011:6-8).

Den här studien är relevant för detta arbete då den beskriver de bestämmelser som finns kring omval. Den tar dessutom fram konsekvenser det kan innebära för både elever, skolor och kommuner med omval och strukturen kring dessa samt lättöverskådlig statistik rörande omval.

Man kom under de här två åren fram till att 11 % av eleverna som började årskurs ett på gymnasiet, två år senare hade bytt utbildning. Av dessa 11% var andelen byten lika stora oavsett om man från början hade valt ett yrkesförberedande program eller ett studieförberedande- program (Skolverket, 2011:6). De elever som valde att byta mellan

yrkesförberedande- program låg i större utsträckning ett år efter i genomströmningen, det vill säga läste det andra studieåret när de skulle ha läst det tredje. Bara 29 % av bytarna fick slutbetyg medan 85 % av de som stannade på sin utbildning fick slutbetyg. Av de som bytte både skola och program fick bara 17 % slutbetyg (Skolverket, 2011:6).

Vissa kommuner i studien uppgav att stora förändringar av elevfördelningen mellan skolorna gjorde det svårare att planera gymnasieverksamheten. Med de nya bestämmelserna från 2010 års skollag får inte behöriga elever gå på introduktionsprogrammen, förutom då vid speciella omständigheter. Detta innebär att elever idag vid önskade byten inte kan invänta ett nytt läsår på ett nytt introduktionsprogram så som man förut kunde med Individuella Programmet. Detta kan skapa stora problem för eleverna. Hemkommunen ska finansiera ungdomars gymnasieutbildning. Detta gör att elevers programbyten som medför förlängd gymnasietid kan bli kostsamt. Därför har många kommuner infört ökade satsningar på studie- och yrkesvägledning i ett försök att minska bytena och därmed kostnaderna. Ett annat sätt som vissa kommuner använder för att minska kostnaderna är att inte tillåta byten efter ett visst datum i annat än undantagsfall (Skolverket, 2011:7).

Många kommuner försöker också förebygga byten inom gymnasieskolan genom att satsa på ytterligare information om gymnasieskolan redan i grundskolan. Detta i syfte att öka reflektion hos eleven inför valet samt ge mer information om konsekvenserna av byten (Skolverket, 2011:7).

2.3 Grindvakten

I en rapport från regeringen (SOU 2006:40:187-240) presenterar en rad forskare undersökningar om diskriminering i skolan. Flera av dessa undersökningar tar upp begreppet grindvakt, men en gör det speciellt i relation till vägledning. Lena Sawyer, en av författarna i studien, har studerat när elever går från högstadiestudier över till gymnasiestudier. Här sker enligt Sawyer en indelning av eleverna beroende på en rad faktorer, så som genus, klass och etnicitet. Denna övergång är en viktig brytpunkt för eleverna som är avgörande för deras framtida yrkesliv (Sawyer, 2006:190).

Om vägledaren fungerar som en påverkansfaktor för elevens val i denna brytpunkt och medvetet eller omedvetet riktar eleven åt ett specifikt håll i valet skulle hon kunna stämpas som en grindvakt (Sawyer, 2006:189-190). Ett exempel på detta är att många manliga elever hamnar på hantverksyrkesutbildningar för att de anses som mest lämpade för det, för att deras betyg och meriter inte är goda nog enligt den som vägleder dem. Syftet med indelningen är att eleven ska hamna "rätt" (Sawyer, 2006:190). Detta menar Sawyer är ett vanligt synsätt hos personal i undersökningsskolorna, främst hos vägledarna (Sawyer, 2006:191).

2.4 Sammanfattning

Då forskning kring gymnasieomval ur ett vägledarperspektiv inte står att finna har liknande forskning fått användas som underlag till detta arbete. Elevers syn på gymnasieomval har här använts som ett substitut då det är just eleven som har den centrala rollen i omvalsprocessen och vägledaren har en del i denna process. Tidigare studier visar på att elever begränsas i möjligheten att göra val utifrån faktorer så som avsaknad av självkänedom, det ökade utbudet av gymnasieskolor och elevens svårighet att orientera sig bland dessa samt bristande information om gymnasieskolorna och de olika gymnasieprogrammen. Många elever tycks också sakna förmågan att göra rationella val själva utan hjälp av föräldrar eller annan vuxen, exempelvis vägledare. Elever idag har många olika valmöjligheter som skapar förvirring och osäkerhet. Studierna tar även upp att det råder brist på vägledning i grundskolan inför övergången till gymnasiet, samt hur många kommuner i landet väljer att försöka att åtgärda detta med att öka sin satsning på vägledning. En studie pekar på att om inget görs kommer omvalen öka och då leda till ökad ekonomisk förlust för kommunerna. Man talar också om konsekvenserna av borttagandet av Individuella Programmet.

3 Teori

I kapitlet nedan återfinns de teoretiska grunder som har valts inför analysen. Rollteorin har relevans för denna studie då studien fokuserar på vägledarens roll i omvalet. Grindvakten utgör en roll i sig och är därför placerad tillsammans med rollteorin.

I detta examensarbete används en generell förståelse av rollteorin, alltså det som beskrivs av Nilsson i sin bok *Socialpsykologi* (1996:174) som en slags summering av en rad mindre teorier som rör roll och socialt samspel. En av upphovsmakarna till rollteorin är Goffman och hans teori om dramaturgiska perspektiv. Teorin säger att socialt samspel är som en teater och att alla är skådespelare med roller de ska framföra (Goffman, 2010:9).

3.1 Rollteori

I detta arbete används till största del den definition av rollteori som återfinns i Angelöw & Jonssons bok *Introduktion till Socialpsykologi*. Teorin är relevant då den ger en inblick i hur vägledare kan tänkas tänka kring sin roll, en roll som sedan står i relation till omvalsprocessen.

3.1.1 Generell rollteori

Rollteoretiker menar att var och en fortlöpande bekräftar de roller samhället ger dem genom att fortsätta leva upp till de förväntningar som finns på den roll de antagit.

Inom den strukturella rollteorin innebär en roll det som en samhällsmedlem gör när denne använder sig av de rättigheter och skyldigheter som hänger samman med en speciell position i en samhällsstruktur (Angelöw & Jonsson, 2010, sid 31).

Den roll en människa spelar skapas av de normer samhället byggt upp kring specifika positioner eller förväntningar i samhällsstrukturen, exempel på detta är en yrkesnorm – alltså att man ska agera i yrkesrollen så som det förväntas av en. Man talar också om olika sorters roller. Exempel på detta är kulturella roller, yrkesspecifika roller, situationsspecifika roller och könsroller (ne.se, red. af Schmidt, 2012-10-15).

Inom rollteorin skiljer man mellan tillskrivna och förvärvade roller. De tillskrivna är de roller som vi föds in i såsom en kulturell roll, medan en förvärvad roll är någonting vi skaffar oss, t. ex en utbildning vilket leder till en yrkesroll (Angelöw & Jonsson, 2010:32).

I vårt samhälle värderas en person utifrån hur hon uppfyller de rollförväntningar som hennes roll kräver. Rollförväntningar kan vidare vara generella eller specifika. Generella rollförväntningar innebär att man själv kan styra över hur rollen ska te sig. Inom de specifika rollförväntningarna styrs man av specifika ting så som lagar och regler (Angelöw & Jonsson, 2010:33). De sociala rollerna är inte fastställda utan växer fram genom ett ständigt pågående socialt samspel (Angelöw & Jonsson, 2010:33).

3.1.2 Grindvaktsbegreppet

Begreppet ”grindvakt” är myntat av Erickson & Shultz (1982:xiv-263) och syftar till att vägledare spelar en roll som grindvakt och efter egna värderingar matchar individer med lämpliga yrken samt bestämmer vem som hamnar vart i yrkeslivet. Detta kan ses som ett slags diskriminering som vägledaren gör omedvetet, eller i vissa fall medvetet, men som blir en del av yrkesrollen. Erickson & Shultz skriver själva om det så här:

...institutional gatekeeping – that is, brief encounters in which two persons meet, usually as strangers, with one of them having authority to make decisions that affect the other’s future (Erickson & Shultz, 1982: xi).

Författarna skriver att grindvakter förekommer överallt, inom många olika branscher på många olika nivåer i vårt moderna samhälle (Erickson & Shultz, 1982:xi).

3.1.3 Rollkonflikt

Någonting det talas mycket om inom rollteori är rollkonflikter. En rollkonflikt uppstår när en individ inte kan identifiera sig med eller leva upp till de förväntningar som ställs på individens roll. Dessa förväntningar kan komma antingen från individen själv eller av samhället. Ett relevant exempel på en konflikt i yrkesnormen kan tas ur den egna undersökningen om vägledaren som grindvakt. Eleven har förväntningar om att vägledaren ska vara hjälpsam och agera dennes ”advokat” mot samhället, om vägledaren istället har tagit på sig en grindvaktsroll och tjänar samhället lever hon inte upp till de förväntningar eleven ställer på henne. I elevens ögon är hon då ingen god vägledare. Grindvaktsbegreppet knyts alltså ihop med olika aspekter av rollteorin och uppfyller på så sätt syftet med detta arbete samt ger ett för läsaren intressant avstamp till analysen nedan.

3.1.4 Studiens roller

Författarna till detta examensarbete har kunnat urskilja en rad olika roller och har i analysen använt sig av dessa. De roller vägledarna i denna studie spelar som man kan urskilja är; rollen som medlare mellan eleven och föräldrarna samt mellan eleven och samhället, rollen som den generella grindvakten som agerar grindvakt för elevens eget bästa, rollen som den specifika grindvakten som agerar grindvakt utifrån samhällets krav, vägledaren som helt och fullt representerar eleven och hans intresse samt vägledaren i rollen som informatör. De teoretiska begreppen som används i studien är roll, yrkesroll, yrkesnorm, förvärvad roll, tillskriven roll, generella- och specifika rollförväntningar och rollkonflikt.

3.2 Sammanfattning

I detta examensarbete är roll en av huvudbegreppen och därför använder sig författarna rollteorin. Teorin rör socialt samspel mellan individer och de roller individer spelar i det sociala samspelet. Individen strävar efter att leva upp till de förväntningar samhället har på den roll hon har intagit. Dessa förväntningar delas sedan in i specifika eller generella förväntningar. Rollen i sig är uppbyggd av samhällets normer kring olika positioner i

samhällsstrukturen. Roller delas sedan in i olika kategorier så som yrkesspecifika roller, situationsspecifika roller och könsroller. Teorin skiljer också mellan tillskrivna och förvärvda roller. Förvärvda roller är t.ex. en roll som rör ett jobb och en tillskriven roll är t.ex. en kulturell roll. Teorin talar också om de konflikter som uppstår när individen inte kan leva upp till de förväntningar som finns på den egna rollen.

Ett annat viktigt begrepp för studien är ”grindvakten”. Grindvakten är en individ som låter egna värderingar och åsikter styra andras val. I denna studie urskiljs vägledarroller så som rollen som medlare, rollen som den generella grindvakten som agerar grindvakt för elevens eget bästa, rollen som den specifika grindvakten som agerar grindvakt utifrån samhällets krav, vägledaren som elevens representant samt rollen som informatör.

4 Metod

I detta kapitel behandlas först metodval efterföljt av urval, datainsamling, analysmetod och till sist etiska ställningstaganden.

4.1 Metodval

För arbetet valdes en kvalitativ metod då det behövdes mer uttömmande svar från informanterna än vad som hade kunnat uppnås med en enkätstudie. Ett kvantitativt metodval hade varit allt för begränsande för undersökningen och för att få utvecklade svar på forskningsfrågorna är en kvalitativ metod ett lämpligt alternativ. En fördel med kvalitativt metodval enligt Larsen (2007:26) är att det minskar risken för bortfall man annars kan ha problem med en kvantitativ metod. Andra fördelar kan t.ex. vara att man kan ställa kompletterande frågor, reda ut missförstånd och få en djupare förståelse för informantens berättelse.

Om man ser till svårigheterna som kan uppkomma i användning av en kvalitativ metod är tidsaspekten en av de mest utmärkande skillnaderna mellan metodvalen. Det tar mycket längre tid att utföra en kvalitativ studie då det krävs tid för intervjuer, transkribering, sammanställning och tematisering (Larsen, 2007:27). Ytterligare ett hinder som Larsen (2007:27) tar upp är om informanten ger svar som hon tror förväntas av henne på grund av normer, kunskapsbrist etc.

4.2 Urval

Examensarbetet huvudsakliga urval har varit informanter med Studie- och yrkesvägledarexamen och som har erfarenhet inom yrket. Undersökningen har begränsat till ett antal gymnasieskolor geografiskt belägna mindre stad i södra Skåne.

I urvalet av informanter har det inte funnits möjlighet att ta hänsyn till ålder, kön eller etnicitet även om det vore en intressant aspekt. Detta då arbetets storlek och tidsram var alltför begränsad i tiden. Vägledarna som intervjuats jobbar alla som vägledare på gymnasieskolor inom samma kommun. De har studie- och yrkesvägledarexamen och har alla ca 10 års erfarenhet av yrket och de har alla erfarenhet av olika typer av gymnasieprogram.

4.3 Datainsamling

I detta examensarbete valdes att göra en serie intervjuer på fyra gymnasieskolor. Frågorna är indelade i teman utefter forskningsfrågan som formulerats. Utifrån detta formulerades arbetets intervjuguide (bilaga 1). Intervjuguiden har utgjort grunden för intervjuerna. Under intervjuerna har en av författarna i detta arbete ställt frågorna från intervjuguiden medan den andra har observerat, antecknat och bidragit med följdfrågor. Under intervjuerna har en ljudupptagning gjorts för att underlätta sammanställningen av det empiriska materialet. Det är dessa ljudupptagningar som sedan har transkriberat.

Reliabiliteten och validiteten av studien är svårbedömd då informanten kan ge svar som hon tror förväntas av henne av en eller annan anledning. Med reliabilitet menas hur pålitliga svaren i undersökningen är medan validitet avser giltigheten av undersökningen, i detta fall i förhållande till det informanten säger under intervjuerna (Larsen, 2007:26). Under intervjuerna märktes hur informanterna vid vissa tillfällen sa emot sig själva, detta skulle kunna påverka arbetets reliabilitet. Med hänsyn till att en kvalitativ metod har använts har dock risken att dra felaktiga slutsatser utifrån informanternas svar minskats och därmed höjs validiteten.

4.4 Analysmetod

Analysmetoden vald för detta arbete är det som kallas innehållsanalys. Syftet med att göra en innehållsanalys är att se det empiriska materialets sammanhang och i detta fall urskilja

specifika roller samt finna det som skiljer vägledarnas tankar kring rollerna från vartannat. Innehållsanalysprocessen i det här arbetet har startat med att det insamlade materialet transkriberades, därefter blev det tematiserat och uppdelat utifrån teman som fastställdes innan innehållsanalysen tog form. Dessa teman var: arbetet kring omval, orsaker till omval, omvalstruktur och kostnad samt grindvakten. Efter uppdelningen och tematiseringen har det empiriska materialet granskats och mönster har urskilts som sedan kopplats ihop med arbetets tidigare forskning, teori avsnitt osv. (Larsen, 2007:101-102).

4.5 Etiska ställningstagande

De forskningsetiska principerna presenteras tematiskt med ett förgående utdrag ur ”Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning” (Vetenskapsrådet, 2012:5-16). Teman är som följande: Informationskravet, samtyckeskravet, det konfidentiella kravet och nyttjandekravet.

”Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte” (Vetenskapsrådet, 2012:7). Till att börja med skickades mejl ut till informanterna där förfrågan om de ville delta stod med och där de kunde läsa om premisserna för och syftet med denna undersökning. Denna information har också upprepats väl på plats för våra intervjuer, för att försäkra att informanterna var medvetna om syftet.

”Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan” (Vetenskapsrådet, 2012:9). Detta etiska krav har uppfyllts då metoden att finna informanter var att skicka ut mejl med förfrågan om de vill medverka. På detta sätt finns en försäkran om att informanter är frivilliga då de själva fått bestämma om de ville medverka eller ej.

”Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentiellitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem” (Vetenskapsrådet, 2012:12). Till att börja med har det under intervjuerna bara gjorts en ljudupptagning av informanterna, dessa kan alltså inte kännas igen vid utseende ifall någon skulle få tag på materialet. Informanterna benämns inte vid namn i resultatet utan de kallas för informant A, informant B, informant C osv.

Informanterna informerades om detta. Det enda sättet man skulle kunna spåra informanternas identitet är via mejlkontakten där förfrågan om medverkan gjorts. Denna har raderats.

”Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål” (Vetenskapsrådet, 2012:14). Insamlat empiriskt material kommer bara att ses av författarna själva och senare förstöras, detta som en säkerhet för informanterna. Informanterna informerades om detta innan intervjun.

5 Resultat

Nedan följer arbetets resultatdel som har tematiserats i fyra olika delkapitel, detta för att uppnå en mer lättillgänglig struktur för läsaren. Till att börja med behandlas hur vägledarna arbetar kring omval sedan följer ett delkapitel om vilka orsaker vägledarna tror finns till omvalen. Efter detta har ett kapitel avsatts för ekonomin kring omval och sist behandlas grindvakten. Kapitlet avslutas med en resultatsammanfattning.

5.1 Arbetet kring omval

Det här avsnittet är indelat i delavsnitt som behandlar hur många som gör omval, hur omvalsprocessen går till rent praktiskt och hur mycket tid vägledarna lägger ner i arbete på elevers omval.

5.1.1 Omvalsprocessen i praktiken

Vägledarna förklarar att innan den femtonde september har vägledarna inte hand om omvalen. De berättar att det finns elever som kommer redan dag ett men att det då är upp till gymnasieantagningen att ta hand om ärendet, eftersom det är innan den femtonde. Det enda vägledarna gör är att hänvisa dem vidare till gymnasieantagningen.

Vägledare håller trots detta vägledningssamtal med elever som vill byta innan den femtonde september, men en del menar att det borde hållas fler samtal för att kunna hålla en överblick av hur många som faktiskt byter. Dessa vägledare betonar också hur viktigt det är att eleverna får känna sig bekräftade och menar på att får de bara ett ”ordentligt vägledningssamtal” så löser sig ofta elevens situation av sig själv.

Innan den femtonde september kan de antingen komma till mig, rektorn eller antagningen. Sen finns där inga riktigt schyssta rutiner kring det här, något som vi har ifrågasatt, för när de går direkt till antagningen kan det vara så ibland att vi inte har någon direkt koll på vem som har hoppat av och så. Helst ska de komma hit och få med sig en avbrottsblankett härifrån. Alltså kan det ske på många sätt idag och jag hoppas vi kan finna ett sätt att styra upp det hela (Vägledare F).

Vägledarna pratar om att det innan brytdatum den femtonde september finns en del rutiner för hur man ska hantera omvalen, men dessa omval är det antagningsenheten som har ansvaret för. Problemet här är att vägledarna inte har någon kontroll över hur många som gör omval direkt via antagningsenheten och alltså missat det vägledningstillfälle som erbjuds. Vägledarna påpekar också att det inte finns rutiner eller riktlinjer för dem att följa vid behandlingen av omval efter brytdatumet den femtonde september. Detta menar de gör hanteringen av arbetet kring omval otydligt vilket i sin tur gör vägledarna förvirrade i sin yrkesroll och oroliga för att inte göra det som är rätt.

5.1.2 Hur många gör omval och hur mycket tid läggs på detta

Vägledarna berättar hur mycket tid de lägger på omval. Medan någon säger att de inte lägger särskilt mycket tid på omvalen och knappt håller några vägledningssamtal kring dessa menar andra att de lägger mycket tid på just omval. En annan vägledare påpekar att det nästan inte skiljer sig i hur mycket tid de lägger på hanteringen av elevernas omval innan den femtonde september (då det egentligen är antagningens ansvar att sköta omvalen) och efter den femtonde september när ansvaret ligger på skolan.

Hur många elever som gör omval skiljer sig också mellan skolorna enligt vägledarna. En vägledare berättar att det ibland rör sig om så många som en tredjedel av vissa klasser.

Vi räknade på en klasslista från augusti och en från ungefär nu, då var den en tredjedel, nu tittar vi bara på en klass då va. Men då var det en tredjedel, och det kändes ganska mycket, men det kan skilja sig enormt... (Vägledare A).

På en annan skola pratar vägledarna om att det bara är ett fåtal elever som vill byta från deras skola, vilket de tror har att göra med skolans prestige.

5.2 Orsaker till omval

I detta avsnitt berättar vägledarna om vad de tror är elevernas anledningar till att göra omval. Avsnittet är indelat i delavsnitt med det som av resultatet anses vara yttre faktorer respektive inre faktorer till omval.

5.2.1 Yttre faktorer till omval

Med yttre faktorer till omval menas de påverkansfaktorer som kommer utifrån, föräldrarnas åsikter, felaktig marknadsföring och så vidare.

Vägledarna berättar många olika anledningar till att elever vill göra omval. Det handlar om vad kompisarna väljer, hur långt det är till de respektive skolorna och vilken kultur man har växt upp i. Föräldrarna styr också i många fall valet och vägledarna påpekar att de inte alltid är införstådda med vad de olika valen innebär eller vad som krävs för de olika utbildningarna.

Jag har ju en känsla av att från grundskolan, det här med naturprogrammet, att det ofta är föräldrarna som tycker att det är bra (Vägledare E).

En vägledare talar att det inte ges tillräcklig information om gymnasievalet och att elever inte blint ska lita på den marknadsföring en viss skola har. Hon menar på att eleven måste inse att allt inte är så som t.ex. gymnasiemässor och öppet hus målar upp det. Denna skola ställer sig överlag väldigt negativ till just att göra reklam och marknadsföring för sin skola. Vägledarna upplever att elever har svårt att sortera den information de får om gymnasiet och att en anledning till detta problem är att utbudet av skolor har ökat och bidragit till en förvirring som blir vägledarens uppgift att reda ut. En av konsekvenserna med felaktig information och marknadsföring menar vägledarna ofta blir att eleven förlorar värdefull tid som resulterar i att de hamnar efter i skolan eller att de får gå ut ett år senare.

Men det är synd för att felinformation eller inte information gör ju också att det blir avbrott i årskurs ett, eller att man söker till året därpå. Så det blir ju ett år som går till spillo för dem (Vägledare D).

Enligt vägledarna är undersökningsstaden en stad med hög status och därför väljer många hit utan att vara fullt informerade om utbildningarna. Stadens höga status menar några av vägledarna kan vara ett problem för vissa elever och leder till en viss sortering och mobbning.

Vi lever ju mycket på vår status, men det kan vara ett problem också. Förra året kom en tjej in och sa att jag kan inte vara kvar här för att de andra mobbar mig, eller nej, men de bryr sig inte om mig och att 'det var en tjej som frågade mig var jag kom ifrån och, då sa jag att jag kom från ort X och då skrattade dom och frågade var det låg någonstans' (Vägledare C).

Yttre faktorer som vägledarna pratar om är alltså sammanfattningsvis föräldrarnas åsikter, vad kompisarna väljer, hur långt det är till de respektive skolorna, vilken kultur man har med sig, skolornas status, mobbning, brist på eller felaktig marknadsföring och information och svårigheter att tolka den information eleverna får.

5.2.2 Inre faktorer till omval

Inre faktorer syftar till de påverkansfaktorer inför valet som kommer från individen själv, hur de klarar av kurserna eller att de inte är säkra på vad de vill göra efter gymnasiet.

De allra flesta omval är generellt ett byte mellan program, och enligt vägledarna är bytena från naturvetenskapliga programmet till samhällsprogrammet överrepresenterade. Vägledarna talar om att vissa elever baserar sina gymnasieval på ett "för säkerhetsskull"-tänkande, där man alltså väljer ett program för att man är osäker på vad man ska göra efter gymnasiet. Genom att välja en bred utbildning som gör att man kan läsa vidare ges eleven möjligheten att skjuta upp det framtida yrkesvalet till efter gymnasiet och då ha en så bred grund att stå på som möjligt. Detta är vad vägledarna menar med att eleverna väljer en utbildning "för säkerhetsskull". De vill helt enkelt säkra sin framtid.

En hel del från natur till samhälle, för det har ändå blivit så med åren att fler och fler väljer natur för säkerhetsskull inte egentligen för att dem kanske borde (Vägledare B).

Vägledarna menar vidare att man ser problemen med att eleven väljer en bred grund många gånger då eleverna väl på plats i utbildningen inte klarar av kurserna i programmen.

... alltså matten märker man på natur. Här har elever kanske inte insett hur svår matten egentligen är och då vill de byta till samhälle för där finns inte den typen av matte men de får fortfarande högskolebehörigheten som de vill ha. Så det är mest från natur till samhälle som våra omval sker (Vägledare G).

En av undersökningsskolorna har en specialinriktning som är den enda i Sverige, dit många elever flyttar. Detta, menar vägledaren på denna skola, innebär ytterligare problem då eleverna kanske inte har fått tillräckligt med information om programmet innan de söker, hon uttrycker att de bara ”ser specialinriktningen och glömmer det andra”. Dessutom kan det vara svårt att flytta hemifrån i den åldern och vägledarna pratar om att många som har rest långt för denna utbildning längtar hem.

De inre faktorerna till omval som finns enligt vägledarna är sammanfattningsvis att eleverna väljer breda utbildningar för att de innan gymnasievalet inte vet vad de vill arbeta med efter gymnasiet. Alltså väljer de ett program som ger dem möjlighet till senare utbildningsvägar, trots att de kanske inte klarar av gymnasieprogrammet de valt. Andra inre faktorer är att eleverna gärna vill gå ett program men bara ser det som är positivt för dem med att gå programmet och missa informationen runt omkring. På en skola talas det dessutom om att vissa elever flyttar till sin utbildning och att de inte redo att flytta hemifrån och har hemlängtan.

5.3 Omvalets struktur och kostnadspåverkan

I följande avsnitt visas resultat på omvalsstrukturen kopplat till kostnaden för omvalen. Borttagandet av Individuella programmet och elevernas själsliga kostnad vid omval samt det förbud mot omval en skola utlyst kommer också att beröras.

5.3.1 Omvalsstruktur kopplat till omvalets kostnad

Vägledarna förklarar att om eleverna gör omval och byter programutbildning men stannar kvar på skolan förlorar inte skolan några pengar för eleven, det gör skolan däremot om eleven väljer att byta skola.

Så när de hoppar av förlorar vi pengar såklart (Vägledare B).

Om de går till en annan skola. Byter dem mellan programmen får vi ju ha kvar dem kanske i verksamheten så. Den stora kostnaden ligger ju nog på samhället egentligen. Men det är ju en kostnad för oss också när dem lämnar skolan (Vägledare C).

Brytdatum för när skolan får betalt för eleven från kommunen är den femtonde september. Några vägledare berättar att det ibland är bråttom att skriva in eleverna innan dess.

5.3.2 Personlig kostnad och borttagandet av Individuella Programmet

Vägledarna pratar alla om att det i grunden inte bara handlar om ekonomiska kostnader för skola och kommun utan även om personliga kostnader för eleven att behöva göra omval. Personliga kostnader utgörs av bland annat elevens indragna studiebidrag, förlorad tid i skolan och känslan av misslyckande.

Jag tänker som såhär att många gånger är det ett misslyckande för eleven bara. Alltså, vi pratar inte bara om pengar, det är en känsla för eleven som inte är bra att ha vid den åldern. Att ha så mycket hopp när man kommer till gymnasiet om vad kul detta ska bli, och nytt liv och nya vänner och allting och så känner man att, 'nej det här var ju inte det jag hade förväntat mig (Vägledare A).

Den nya skollagen har förändrat elevernas möjligheter att hoppa av när man tog bort individuella programmet. Detta har vägledarna berättat minskar elevernas möjlighet till att göra omval. Förut kunde elever som ville byta utbildning gå resterande läsår på individuella programmet i väntan på att söka om till det nya programmet.

Det är ju inte som förr att 'okej du får gå på IV', då har du en sysselsättning eventuellt en praktik, du kan liksom få distans till dig själv och din situation genom att kanske gå ut och praktisera (Vägledare A).

Vägledarna berättar att i och med borttagandet av individuella programmet finns inte längre möjligheten för eleven att gå på Individuella programmet och eleverna får göra ett avbrott från gymnasieskolan.

... behåller ditt studiebidrag, är fortfarande försäkrad... hoppar dem av helt nu så finns det ingenting. Så det är en tuff bit. Vi har varit med om att Komvux har sagt nej också ju (Vägledare B).

Konsekvenserna med detta är att eleven förlorar sitt studiebidrag och alltså blir helt utan pengar. Detta menar vägledarna bidrar till att en del elever inte kommer tillbaka till skolan alls. En annan konsekvens som nämns är att Komvux inte lika lätt tar emot dessa elever, vilket gör att de många gånger hamnar helt utanför systemet, enligt vägledarna.

5.3.3 Förbud mot omval

En skola hade valt att förbjuda omval bland eleverna med undantag för särskilda omständigheter. Det är första året de gör på detta sätt och vägledarna tycker att det är positivt. De tror att många skolor kommer att ta efter detta och att det är viktigt att våga säga nej till elever. Vägledarna har också uppfattningen att omvalen minskat med skolans nya policy. Motiveringen till att man stoppar omvalen är att eleverna måste lära sig att stå för sina val.

Gymnasievalet är kanske det första riktiga val man gör. Man måste lära sig... För att de ska klara sig väl i samhället, jag tror man glömmer det ibland att skolan ska vara en övergång till vuxenlivet. Där får man oftast inte välja om (Vägledare F).

I detta avsnitt har resultatet visat att vissa skolor har bråttom att skriva in sina elever före brytdatum varje månad för att få pengar för eleverna. Skolan får pengar från elevernas hemkommun och förlorar alltså pengar på de elever som byter skolor, inte program på skolan. Av denna anledning försöker man på skolorna hålla kvar eleverna.

Förut kunde elever som ville göra omval för långt in på läsåret gå in på Individuella Programmet i väntan på en ny sökperiod. I och med borttagandet av Individuella Programmet får eleven istället gå hemma i ett år, och detta tror vägledarna gör att många elever aldrig återvänder. En skola har utfört förbud mot omval som en åtgärd för att förhindra omvalen.

5.4 Förväntningar

Detta avsnitt har tematiserats in i två delavsnitt, det första handlar om trycket och de förväntningar vägledare känner från samhälle, kommun och rektor att hålla kvar elever på skolorna och det andra handlar om förväntningarna vägledaren ställer på sig själv om att hjälpa eleverna fatta ”rätt” beslut.

5.4.1 Tryck att hålla kvar elever

Vägledarna beskriver den press de känner att sköta sitt arbete på ett visst sätt. Trycket kommer från olika håll; politiskt, skolornas rektorer, föräldrar och till viss del lärare.

Tryck från föräldrarna... de vill ju inte att eleven ska falla bort liksom. Och sen är det väl politiskt kanske? En del lärare kommer till mig ibland också och säger att ”Ja, men Pelle fixar inte matten, du får ordna det”. Så jo. Det är tryck, det är det (Vägledare C).

Vägledarna menar att de kände större tryck på sig i början av sin karriär som vägledare. De poängterar dock att man på skolan fortfarande vill hålla kvar elever om det är möjligt då rektorn vill fylla skolans intagningskvot så långt det går.

När man var ny tyckte jag man märkte att rektorerna ville ju inte tappa elever. Så då kände man att det låg mycket ansvar på en men nu känner jag att det inte är så längre. Skolan vill ju ha fullt för annars förlorar man mycket pengar på tomma platser. Så finns där en lucka som vill man klart fylla den (Vägledare G).

5.4.2 För elevens skull

Några vägledare erkänner att de ibland håller kvar eleven, men att det är för elevens eget bästa och av elevens eget önskemål. Detta gör man genom att bland annat anpassa elevens undervisning, kanske erbjuda särskilt stöd för att förhindra ett omval.

Vi försöker ju också aktivt hålla kvar eleven, en då handlar det ju om en elev som vill vara kvar som det inte går bra för, för eleven skull. För det heter ju att vi har långtgående ansvar att tillrättalägga en elevs undervisning så att den ska passa eleven... men det är ju det första vi ska göra, att hjälpa eleven vara kvar om den vill det (Vägledare B).

En del vägledare talar om att de försöker styra eleverna åt rätt håll. Detta förklarar de med att de har en beskyddande roll över eleven för elevens bästa och de anser att det är skillnad mellan att vara en grindvakt och att styra eleven åt det val vägledaren anser passa eleven bäst. Några vägledare pekar på att eleverna behöver dem i valet som stöd, och att man ibland måste stoppa dem från att göra val de inte senare kan stå för.

Vägledning är inte allt men vem ska annars hjälpa om inte vi gör det? Man måste ibland stoppa dem vid grinden så de kan tänka efter och sedan själv göra ett bra val (Vägledare F).

Vägledarna menar att det är viktigt att se till att eleven hamnar på ett ställe där de passar in och kan använda sig av sina personliga förmågor.

Någon berättar att man även får ta hänsyn till en sådan faktor så som bidrag. Ett hastigt omval kan leda till tillfälligt uppehåll som i sin tur kan leda till indraget bidrag och det kan få katastrofala följder för eleven. Ibland hålls elever kvar av vägledarna för att denna inte ser den potentiella faran med ett omval.

5.5 Sammanfattning

I resultatet visas att när det kommer till praktiska detaljer finns det ramverk för hur omvalen ska skötas innan den femtonde september. Efter den femtonde september ligger ansvaret för omvalen på skolan och då finns det inte några konkreta rutiner för hur omvalen ska behandlas. Det är upp till vägledaren att själv utforma rutiner för hur de ska sköta de praktiska detaljerna och alltså skiljer sig hanteringen av omvalsprocessen mellan skolorna.

Orsaker till att eleverna gör omval säger vägledarna beror på en mängd olika faktorer. Exempel på dessa är föräldrarnas åsikter, missvisande marknadsföring, ett allt för brett utbud av skolor och friskolor, att eleverna inte klarar av kurserna i sin utbildning och brist på eller icke existerande information.

Skolorna får pengar per elev och månad. Omval kostar skolan pengar förutsatt att eleverna byter till andra skolor eller får läsa ett fjärde år. Enligt vägledarna har de sett tendenser till att skolorna försöker få in sina elever till den femtonde september då detta är en brytpunkt rent ekonomiskt.

Vägledarna pratar också om trycket att hålla kvar elever på skolan. Ofta har trycket ekonomiska grunder då skolan förlorar pengar på elevernas omval och de av vägledarna som upplever att de har ett tryck på sig menar att det kommer från rektorn, föräldrar eller rent samhälleligt.

6 Analys

Nedan följer arbetets analysdel där ett försök till att svara på arbetets forskningsfråga och knyta samman resultatdelen med arbetets tidigare forskning. Syftet med studien var att utifrån gymnasieskolans reformering av programstrukturen studera studie- och yrkesvägledarens roll vid gymnasieelevers omval.

Hur vägledaren ser på sin roll i omvalsprocessen besvaras till viss del under delkapitel 6.2, 6.3 och 6.4 men framförallt under det inledande delkapitlet 6.1 som behandlar grindvakten. I delkapitel 6.2 och 6.3 återfinns svar på vad omval beror på enligt vägledaren och vad innebär detta för vägledaren i praktiken. Detta besvaras också till viss del under delkapitel 6.4 som behandlar omvalets struktur. Kapitlet avslutas med en sammanfattning.

6.1 Grindvakten

Grindvakten är en person som har makten att styra en individ åt ett visst håll som påverkar dennes framtid (Erickson & Shultz, 1982:xi).

I detta fall utgörs grindvakten av vägledaren, och vägledaren utövar grindvaksrollen som en person som matchar individer med yrken och utbildningar och ofta handlar för att uppfylla samhällets krav. Uttrycket elevens representant syftar i texten till vägledaren som vill representera eleven och vill elevens bästa. Vägledaren som elevens representant står i kontrast till vägledarens som grindvakt.

I det här examensarbetet kan man urskilja både en del av vägledarna som grindvakter och en del som elevens representant. Några av dem beskriver hur de känt mest tryck från rektorer att hålla kvar elever på skolan, men även från föräldrar och rent politiskt, som någon uttrycker sig. Ingen av vägledarna erkänner öppet dock att de har grindvaktstendenser eller är rena grindvakter.

Yrkesrollen är inom rollteorin en förvärvad roll, det är en roll man har tagit sig an. Samhället har vissa förväntningar på hur en person ska vara i sin förvärvade roll (Angelöw & Jonsson, 2010:32) vägledaren ska t ex. vara hjälpsam och tillmötesgående. Grindvakten bryter mot dessa av samhället utfärdade förväntningar och därför går det emot vägledaren att stå för de åsikter och handlingar det innebär att vara en grindvakt. Av denna anledning vill vägledarna inte se sig som grindvakter, att vara grindvakt går emot normen och förväntningarna om att vägledaren ska vara elevens representant och hjälpa dem att följa sina drömmar. Däremot kan rollförväntningar enligt rollteorin vara generella och specifika (Angelöw & Jonsson, 2010:33), och i detta examensarbete kan man urskilja två olika sorters grindvakter, de grinvakter med generella förväntningar- som de själva kan styra, och de grindvakter med specifika rollförväntningar – som styrs av lagar och regler.

I examensarbetet utmärker de vägledare som är grindvakten med generella rollförväntningar sig när de försvarar grindvaktsbeteendet med att de gör det för eleven skull. De har styrt grindvaktsbeteendet i en riktning där de kan, åtminstone enligt dem själva, göra gott och handla efter elevens bästa. De försöker styra eleven till att ta beslut som de tror är det bästa alternativet för dem och de menar i grunden väl i att agera grindvakter. De är fortfarande till viss del elevens representant, samtidigt som de styr eleverna i en riktning de tror är bäst för dem. Kategori nummer två av vägledare är grindvakterna med specifika rollförväntningar. Här kan man se ett mönster av ansvarsförskjutning när grindvakten lyser igenom. Man kan inte stå för rollen och skyller beteendet på krav från rektor, skolledning, föräldrar, lärare och så vidare.

Här skulle man kunna säga att denna typ av vägledare tror sig ha tilldelats rollen som grindvakt snarare än förvärvat den, de tror att det är detta beteende som krävs och förväntas av dem från samhället och fortsätter leva upp till dessa förväntningar för att få fortsatt erkännande och bekräftelse (Angelöw & Jonsson, 2010:33).

6.2 Rutiner

Något som framgår som ett tydligt problem är att det inte finns tillräckliga riktlinjer eller rutiner kring hur vägledarna ska behandla omval efter den femtonde september. Innan den femtonde september ligger ansvaret för omval på antagningsenheten och många elever går direkt hit och gör omval, vilket gör att det blir svårt att få en översikt av hur många som egentligen byter. Dessa elever får inte heller alltid det stöd och den vägledning de skulle behöva innan omvalet, enligt vägledarna. Vägledarna vittnar om att det ibland är så många som en tredjedel av vissa klasser som gör omval i början av terminerna.

I studien *Gymnasieelevers byten av program och skolor* (Skolverket, 2011:7) uppges att stora förändringar av elevfördelning mellan skolor gör det svårare för skolornas personal att planera verksamheten. Samtidigt är även tidsaspekten för omvalen en bidragande faktor i problemet.

Det framkommer i resultatet att vägledarna lägger olika mycket tid på omvalen och de själva anser att det är oklart hur mycket tid som de förväntas lägga på omvalen, vilket också bidrar till att de kommer i konflikt med deras yrkesnorm. Många kommuner har infört ökad vägledning för att minska omvalen och därmed också minska kostnaderna (Skolverket, 2011:7). Detta borde innebära att mer tid läggs ner på vägledning, dock framgår det inte vid intervjuerna att vägledarna är medvetna om dessa ändringar. De påvisar istället den fortsatta bristen av vägledningsresurser. Avsaknaden av konkreta rutiner kring hanteringen av omval gör vägledarna förvirrade och de tycker att deras yrkesroll blir otydlig på den här punkten.

Enligt rollteorin spelar vi alla en roll som vi fortlöpande upprätthåller med hjälp av att leva upp till de förväntningar som ställs på rollen både från sig själv och andra, i detta fall ens förvärvade roll (Angelöw & Jonsson, 2010:33). Det är svårt att leva upp till de förväntningar som ställs på ens yrkesroll när det saknas rutiner för hur dessa förväntningar ska uppfyllas. Det är förvirrande och oroande att inte veta om de gör på rätt sätt menar de intervjuade vägledarna. Med ansvaret över detta överlämnat på vägledaren själv får hon själv bestämma sig för hur hon ska handla och då också vilken roll hon vill spela. Vägledaren kan alltså här välja att ta rollen som grindvakt.

6.3 Utbud och information

I Fransson & Lindhs rapport beskriver de med hjälp av flera andra studier hur utbudet av skolor har ökat massivt de senaste åren, framförallt i storstäderna. Samtidigt läggs allt mer ansvar på eleven själv att orientera sig bland dessa val (Fransson & Lindh, 2004:42). Detta är också någonting som nämns av de intervjuade vägledarna i detta arbete som en av orsakerna till att elever gör omval; de har svårt att välja bland de tillsynes nästan oändliga valen som undersökningsstaden erbjuder. Undersökningsstaden i sig är en stad som har hög status i utbildningsvärlden och även detta är någonting vägledarna nämner som en anledning till byte ifall eleven kommer utifrån och inte passar in. Fransson & Lindh skriver om detta att just det ökade gymnasieutbudet har bidragit till att differentieringen i allt högre grad flyttar in inom skolans väggar (Fransson & Lindh, 2004:44).

En annan sak som enligt vägledarna i det här arbetet blivit viktigare med det ökade utbudet av skolor är marknadsföringen av skolorna. Några av vägledarna pekar på att det förekommer viss felinformation i marknadsföringen av skolor idag, något som de tror är en bidragande faktor till omval. En av slutsatserna i rapporten *Gymnasieelevers byten av program och skolor* (Skolverket 2011:8) är att det är viktigt att skolor följer den marknadsföringsetik och de riktlinjer som finns om marknadsföring, då detta kan underlätta för elever att göra sina val.

I Dresch & Lovéns studie *Vägen efter grundskolan* (2010:57) visade det sig att många ungdomar hade svårt att ta in och förstå det stora utbud av information de fick om gymnasieskolan, samt att många av de som hade svårt med detta inte besatt de förmågor som behövdes för att hantera informationen eller den självkänedom som enligt författarna krävs för att göra väl övervägda val. Det ökade utbudet av skolor och den enligt vägledarna bristande marknadsföringen av dessa gör att vägledarens roll som informatör blir allt viktigare. Samtidigt finns det fortfarande inga klara riktlinjer för vägledaren hur hon ska förhålla sig till omvalen och vilken typ av information hon bör ge eleverna samt i vilken utsträckning. Avsaknaden av riktlinjer bidrar även här till otydligheter i vägledarens roll i omvalsprocessen och försvårar vägledarens arbete. Den roll de intervjuade vägledarna tar i den frågan är rollen som elevens representant eller som medlare mellan elev och samhället, de talar om vikten av att ge eleven information om skolorna så att de får underlag att göra

ett underbyggt val. Faran med att ta denna roll är att vägledarna inte känner att de kan ge eleven tillräcklig vägledning. Detta medför än en gång att vägledaren med svårigheter kan uppnå den yrkesnorm och förväntningar som ställs på henne och hon försätts i rollkonflikt.

Dresch & Lovéns (2010:56) studie visade också att många elever sökte råd och stöd hos föräldrarna inför valet och Fransson & Lindh (2004:48) skriver om att föräldrarnas åsikter är viktiga. Samtidigt pekar vägledarna i detta arbete på att föräldrarna inte har kunskap om vad som krävs för de olika programmen, och därför kan kanske deras stöd ibland utgöra hinder för eleven. Här uppstår ytterligare en typ av rollkonflikt enligt rollteorin. Vägledaren ställs mellan föräldrarna och eleven och tar rollen som medlare, vilket sätter henne i en kanske ofrivillig position som grindvakt. Det är i sin tur rollen som grindvakt som står i konflikt med vägledarens roll enligt yrkesnormen.

Dresch & Lovén (2010:58) kom också fram till betydelsen av vägledarens hjälp i att förstå och tolka information, men även för att eleverna skulle få självkännedom och bekräftelsen de behöver inför valet. Det kan dras en koppling mellan det ”för säkerhetsskull”- tänk bland eleverna som en del av vägledarna i arbetet påpekar och det som Dresch & Lovén skriver om angående självkännedom. Med bristande självkännedom har du enligt Dresch & Lovén inte samma möjligheter att fatta väl underbyggda beslut. Ett resultat av detta skulle kunna vara att man väljer en bred utbildning såsom naturvetenskap trots att man, som en vägledare menar, kanske inte borde. Detta kan i sin tur leda till ett omval.

Vägledarna i detta arbete pekar på betydelsen av att eleverna får den vägledning och bekräftelse de behöver och att det är deras uppgift som vägledare att ge eleverna detta. Här kan man se ett mönster som säger att vissa vägledare antar rollen som generella grindvakter. De agerar utifrån vad de själva anser är bäst för eleven samtidigt som motivet till detta är att hjälpa eleven. De tror inte att eleven själv har förmågan att fatta beslut som är rationella och vägleder dem därför åt ett håll som de anser passar eleven. Trots att vägledaren vill hjälpa eleven går rollen som generell grindvakt emot både yrkesrollen och yrkesnormen för vägledaryrket.

6.4 Omvalet och ekonomin

I *Gymnasieelevers byte av program och skolor* (Skolverket 2011:7) framgår att det är hemkommunen som står för elevernas kostnad i gymnasieskolan. Kommunen ger den av eleven valda skolan pengar, vilket innebär att skolan tjänar pengar på att fylla sina utbildningsplatser och förlorar pengar när någon byter skola. Kommunen förlorar pengar när en elev behöver gå ett extra år på skolan (Skolverket 2011:7). Summan skolorna får för eleverna betalas ut till skolorna efter den femtonde september och en av vägledarna berättar om hur de ibland haft bråttom att få elever inskrivna innan detta brytdatum för att erhålla pengar för dem. En del kommuner har av denna anledning förbjudit omval efter den femtonde september bortsett från vid särskilda skäl (Skolverket 2011:16), liksom en av undersökningsskolorna i denna studie har gjort.

Vägledaren på den skola som har lagt ett förbud mot omval menar att omvalen har varit mindre efter den femtonde september än de brukar vara samt att det verkar positivt att ha begränsat elevernas valmöjligheter. Vägledaren beskriver det som att eleverna ”äntligen har fått ro”. Denna vägledare spelar rollen som generell grindvakt och vill elevens bästa med motivet att de ska lära sig att stå för sina beslut. Samtidigt representerar hon också skolan genom att följa rektorns beslut att spara in pengar. Detta gör henne till en specifik grindvakt som styrs av lagar och regler och förskjuter ansvaret om rollen som grindvakt på andra (Angelöw & Jonsson, 2010:32).

Då problemen med omval ligger på kommunnivå har man valt att satsa olika resurser för att förhindra eller minska dessa. Exempel på detta är ökad vägledning, förbud mot eller insatta karensdagar innan eleven får lov att byta, och tydligare information om gymnasieskolan (Skolverket 2011:44). Att anpassa sig efter elevernas önskan till omval är idag svårare i och med skollagen om borttagandet av Individuella programmet. Förut kunde en elev som ville byta program eller skola men var för långt in på terminen gå individuella programmet fram till nästa läsår och då börja om. Idag måste de elever som kommit till beslutet att byta för sent göra ett avbrott på sin utbildning och gå utan sysselsättning fram till nästa läsår (Skolverket 2011:8). Detta är ett stort problem enligt vägledarna, både för eleven och för skolorna som under den här tiden förlorar pengar. Borttagandet av Individuella Programmet sätter vägledarna i en medlande roll där de representerar eleven

mot samhället då de försöker finna andra lösningar för elever som vill byta sent in på terminen. Vägledarnas resurser att spela denna medlande roll är dock minimala och detta gör att elever som annars hade hamnat på Individuella Programmet nu i många fall istället hamnar utanför systemet.

Att inte kunna bistå elever på rätt sätt kan få ytterligare långtgående konsekvenser, inte minst för skolans ekonomi. Alla vägledare som intervjuats talar om ekonomiska kostnader för skolan. Omval och avhopp kostar skolorna pengar i förlorade bidrag. Brist på pengar leder till minskat stöd för elever och det i sig kan leda till ytterligare omval (Skolverket, 2011:16-17). I *Gymnasieelevers byte av program och skolor* (Skolverket, 2011:12-13) talar man om att det i skollagen betonas vikten av att kunna ge stöd till elever inom det program de går för att förhindra avhopp och programbyten, precis som vägledarna också nämner under intervjuerna.

Det vägledarna pekar mot i resultatet är att istället för att ge ytterligare stöd i skolorna så begränsas elevens chans till att få det, vilket i sin tur kan försvåra vägledarnas arbete kring omval ytterligare. Detta är enligt vägledarna ett stort problem för eleven personligen, för elevens möjlighet att komma tillbaka i utbildning som kan försvåras samt för skolan som enligt vägledarna i många fall helt förlorar elever. Detta är också ett problem eftersom hemkommunen har ekonomiska motiv till att hålla eleverna så nära tre gymnasieår som möjligt, då de annars förlorar pengar. Kvalitén på utbildningen är en mindre viktig faktor som ibland faller bort i målet att spara pengar (Skolverket 2011:18). Om en elev inte gör en omstart vid omval av program (såsom många kommuner försöker göra för att eleven ska gå i gymnasieskolan så nära tre år som möjligt) kan denne förlora viktiga delar av utbildningen och därmed sänks kvalitén (Skolverket 2011:8).

Här kan man än en gång knyta an till grindvakten och ta ett av vägledarnas exempel där elever ofta byter för att de inte klarar av kurserna på Naturvetenskapligaprogrammet; enligt den här vägledaren är det vägledarens uppgift att vägleda eleven mot ett omval eller erbjuda annat stöd för att eleven ska klara sin utbildning och uppnå kvalité i den. På ett sätt agerar vägledaren här alltså grindvakt med goda avsikter, något som längre ner kommer förklaras som att hon är en grindvakt med generella rollförväntningar. Ett annat nära exempel är den undersökningsskola i arbetet som har lagt ett förbud mot omval. Här är vägledaren ett klart exempel på en grindvakt med specifika rollförväntningar.

Att vägledning och omval blir en ekonomisk fråga är ett exempel på hur vägledaren ställs inför beslutet att antingen representera eleven eller samhället. Vid en koppling till rollteorin innebär detta dilemma att det uppstår en konflikt i den roll hon enligt normen ska spela som vägledare.

6.5 Sammanfattning

Vägledarna vill inte se sig själva som grindvakter på grund av att det går emot de förväntningar som finns kring deras yrkesroll, dock har man av studiens resultat kunnat urskilja två typer av grindvakter – de med generella rollförväntningar och de med specifika rollförväntningar.

Det största problemet i just arbetet kring omval tycks vara att det saknas konkreta rutiner att hantera omvalen. Vägledarna får själva komma på rutiner att följa och detta gör dem förvirrade i sin yrkesroll. Det är enligt rollteorin grundläggande att upprätthålla sin roll genom att följa de förväntningar som finns kring rollen. Det är svårt för vägledarna att leva upp till förväntningarna kring rollen när de inte vet hur de ska arbeta för att leva upp till dem.

Det ökade utbudet av skolor har inneburit mycket bekymmer för både vägledare och elever. Här spelar vägledaren en viktig roll och kan välja att vara en informatör som representerar samhället och alltså går in i en grindvaktsroll i samband med informatörsrollen, eller ta rollen som elevens representant.

Att kommunen står för elevens kostnad i skolan och att både skolan och kommunen riskerar att förlora pengar vid byte och avhopp, försätter skolorna och också vägledarna i en sits mellan samhället (kommunen) och eleven. Här hamnar vägledarna i en rollkonflikt enligt rollteorin då hon hamnar i en ofrivillig situation i rollen som medlare mellan skolan och elev och då också i rollen som grindvakt.

7 Diskussion

Nedan följer examensarbetets diskussionsdel. Kapitlet har delats in i en metoddiskussion, en resultatdiskussion samt en slutdiskussion. Metoddiskussionen behandlar hur skrivandet har fungerat, om syfte och forskningsfrågor uppfyllts samt hur resultatet av metodval och analys blev. I resultatdiskussionen diskuteras undersökningens resultat, konsekvenserna av borttagandet av Individuella Programmet, avsaknaden av riktlinjer i arbetet för vägledaren, omvalsfaktorer och ansvarsfördelning samt den ekonomiska aspekten av omval. Kapitlet avslutas med en slutdiskussion där fokus läggs på grindvakten.

7.1 Metoddiskussion

Syftet med detta arbete är att utifrån gymnasieskolans reformering av programstrukturen studera studie- och yrkesvägledarens roll vid gymnasieelevers omval. Vi anser själva att vi har uppfyllt vårt syfte, då vi har fått utförliga svar på de frågor vi syftade besvara, sammanställt dessa och sedan analyserat dem. Efter bästa förmåga har vi sorterat och sammanfattat dessa frågor för läsaren i resultatkapitlet. I analysen har vi försökt dra en röd tråd mellan teori, tidigare forskning och begrepp samt resultat.

Ett problem som vi har fått bekräftat är det om de svårigheter som kan uppstå vid användandet av kvalitativ metod som vi skrev om i metodvalet. Vi fann att vägledarna ibland gav oss svar som motsade vad de tidigare svarat, detta i samband med frågor kring grindvakten. En analys av detta säger att vägledarna inte vill se sig själva som grindvakter, då detta går emot deras yrkesnorm såsom vi också skriver om i analysen under avsnittet ”grindvakten”. I en kvalitativ metod menar Larsen (2007:27) att en nackdel är att informanten ger de svar hon tror förväntas av henne i en intervjusituation. Detta är ett ganska tydligt exempel på just det. Samtidigt har detta bidragit till att vi har fått en mer nyanserad bild av vägledarnas situation i relation till grindvakten och detta har gett oss möjlighet till en fylligare analys.

7.2 Resultatdiskussion

Det har framkommit att ett huvudsakligt problem i omvalsprocessen är att den nya skolreformen varken är kompatibel med vägledarens roll i skolan eller omvalet i sig. Vi har i examensarbetet tagit upp vilka konsekvenser detta medför för elever i och med borttagandet av individuella programmet. En vägledare i vårt arbete nämner att skolan har fungerat som en förvaringsplats för eleverna vilket man nu har tagit bort möjligheten till. Individuella programmet har fungerat som en stödresurs för elever. Detta innebär att många elever faller utanför systemet helt då många tillfälligt hoppar av skolan i väntan på omval. De har alltså ingen rätt till sysselsättning och de förlorar sitt studiebidrag under denna tid. Detta tror vi kommer att bidra till ytterligare omval då skolan inte längre kan erbjuda dem det stöd de faktiskt behöver, både ekonomiskt och själsligt för eleven.

Idag finns det inte några tydliga riktlinjer eller rutiner från varken styrkdokument, rektorer eller vägledarna själva för hur vägledaren ska hantera omvalsprocessen, det är upp till varje skola och vägledare själv att bestämma efter den femtonde september. De riktlinjer som idag finns för hur en vägledare ska jobba och verka allmänt i skolan finner vi i de allmänna råden. Dessa allmänna råd fokuserar i första hand på hur en vägledare ska agera rent etiskt i sin vägledarroll, även här utelämnas hur omval bör handskas med praktiskt.

Problemet är att den nya skolreformen med borttagandet av Individuella Programmet har gjort det svårare för vägledare att hantera omval utan riktlinjer för det, vägledaren ställs mot de förväntningar som finns på hennes yrkesroll som hjälpare utan att ha möjlighet att leva upp till dem då hon inte är säker på hur hon ska handskas med omvalen längre. Det behövs tydligare instruktioner kring detta för att undvika förvirring för både vägledare och elever.

Ännu ett diskussionsämne som har fångat vårt intresse är det ansvar som läggs på eleverna vid val av gymnasium. Trots att de inte ens är myndiga förväntas de ta beslut med rationella övervägande så som en vuxen. Studien som Dresch & Lovén har författat bekräftar att många unga i den åldern inte har utvecklat den självmedvetenhet och kunskap som krävs för att göra val, detta med ytterligare faktorer som försvårar valet i åtanke, såsom väldigt mycket information som kan vara svårt att sortera och det stora utbudet av skolor (Dresch & Lovén, 2010:58). Vi tror att många omval beror på just att elever inte har varit

mogna nog att fatta det beslut de tvingas ta vid ett gymnasieval och därför hinner ångra sig på vägen allteftersom de mognar. Frågan är då vem det egentliga ansvaret ligger på om eleven inte kan göra ett rationellt val själv?

Vägledarna i detta examensarbete nämner att de ofta mottar påtryckningar från föräldrar att eleverna ska göra specifika val, men är det rätt att föräldrarna ska få del i elevens val? Blir inte föräldrarna då en form av grindvakter? Skulle ansvaret istället helt falla på vägledaren att hjälpa eleven att göra valet så att detta blir en del av hennes roll? I sådana fall kan man dra slutsatsen att grindvakten blir vägledarens vardag.

För att övergå till den ekonomiska aspekten av omval står det klart för oss att det finns de skolor som i princip tvingar sina vägledare att agera grindvakter för dem och hålla kvar eleverna för bidragens skull. Vår uppfattning av det hela är att skolan idag bör drivas som en form av företag och många skolor är beroende av varenda elev för att få in de pengar de behöver för att få ha kvar skolan. Andra skolor tycks snarare vilja gå med vinst. Det är mindre intressant att eleverna uppnår en kvalitet i sin utbildning för dessa skolor, och därför brister också just detta för många då man väjer bort att satsa på det.

Förbudet mot omval på en av undersökningsskolorna tyckte vi var intressant. Vägledaren på skolan menar att eleverna har fått ”ro” när de inser att de inte får byta, men vem är det egentligen som gynnas av detta beslut? Skolan tjänar pengar på att eleven stannar, vägledaren får mindre jobb med omvalet, men eleven då? Eleven får tid att verkligen fundera över om de vill byta, det kan absolut vara positivt.

Samtidigt har en elev som inte trivs eller klarar av sin utbildning sämre möjlighet att byta skola eller program. Hur påverkar det eleven psykiskt? Vi tror att detta snarare leder till fler avbrott. Problemet för skolorna är ju dock att de elever som inte klarar sig genom sin valda utbildning i större utsträckning gör omval (Skolverket, 2011:8), och detta i sin tur gör att elevens gymnasietid blir förlängd och kommunen förlorar pengar. Vägledarna i detta arbete berättar för oss att det tillhör rollen att ofta hjälpa eleven att välja om kurser och att det ibland gynnar elever att göra omval för att de ska fullfölja sin gymnasieutbildning och få slutbetyg. Vi tolkar detta som att dessa vägledare spelar en viktig roll för att en del elever ska uppnå kvalitet i sin utbildning, tvärtom vad kanske skolorna lägger energi på. Detta gör dessa vägledare till grindvakter, med goda avsikter. Så frågan är, behövs grindvakten?

7.3 Slutdiskussion

I detta examensarbete har en viktig del varit grindvakten och dess relation till studievägledarens roll samt vad detta har för konsekvenser för elever vid omval. Vi har lyckats urskilja två olika sorters grindvakter; de som är generella grindvakter och de som är specifika grindvakter. Den specifika grindvakten utmärker sig genom att lägga ansvaret av grindvaktsbeteendet på någon annan, och antyda att hon pressas att vara och göra på ett visst sätt, exempelvis att hålla kvar elever som vill göra omval. Vi tror att de påtryckningar den specifika grindvakten känner utifrån att vara grindvakt ändå grundar sig i vägledaren själv. Vi tror utifrån resultaten i den här studien att hon upplever att det finns en förväntning på henne från exempelvis rektorn, föräldrarna eller samhället att vägleda eleverna rätt, alltså det håll som samhällets normer menar att hon borde. Vi tror vidare att hon fortsätter leva upp till dessa förväntningar för att hon hyser en rädsla att gå emot dem, eftersom hon då kanske blir utfrysad eller till och med avskedad.

De generella grindvakterna motiverar sitt agerande som grindvakter att de handlar för elevernas bästa. Detta stämmer på ett sätt överens med tanken om att ungdomar i ålder femton-sexton inte är mogna nog att ta sina egna beslut och att de behandlas som vuxna trots att de inte har samma förutsättningar som en vuxen individ har.

Samtidigt har vi en vägledare i detta arbete som påpekar att gymnasiet ska vara vägen mot vuxenvärlden och att detta är anledning till det förbud mot omval de har på hennes skola. Hon motiverar förbudet med att unga måste lära sig att stå för sina val som en förberedelse för vuxenlivet för deras egen skull och att hon har sett att många elever fått ro i sitt beslut på grund av detta förbud. Denna vägledare visar tendenser att gå mer mot en specifik grindvakt.

En slutsats som dras av studien är att det är svårt att uppfylla de rollförväntningar som finns på vägledaren när det inte finns några specifika riktlinjer för hur hon ska arbeta. Detta borde fastställas för att minska förvirringen och osäkerheten vägledarna upplever inför sin yrkesroll. Att helt och fullt representera eleven är också ett val av roll som på många sätt passar ihop med vägledarens yrkesnorm att vara en hjälpare. Vägledaren ställer sig på elevens sida och arbetar helt och hållet utifrån elevens egna önskemål. Problemet med

denna roll är när eleven saknar självkänedom och på så sätt inte kan göra ett rationellt val. Vägledarens roll som elevens representant och hjälpare kan snabbt bli det motsatta.

En annan roll som urskiljs är den vägledaren får spela som informatör. Rollen som informatör är viktig inte minst för att ge eleven ett rättvist underlag inför gymnasievalet. Vägledaren har en konstant förväntan på sig om att spela rollen som informatör, dock saknas det riktlinjer för i vilken utsträckning och på vilket sätt detta ska ske. I rollen som informatör kan vägledaren också välja sida, vill hon ge information som gynnar skolorna och samhället eller vill hon att informationen ska gynna eleven själv. Här kan vägledaren välja att anta antingen rollen som grindvakt eller som elevens representant.

Andra roller som urskiljs är vägledarens roll som medlare mellan elev och samhälle och mellan elev och föräldrar. Här sätts vägledaren i en svår position gentemot yrkesrollen och den förväntade rollen. Å ena sidan kan hon uppfylla de förväntningar eleven har på henne som en hjälpare, å andra sidan ställer hon sig då emot de förväntningar föräldrar kan ha om att hon ska vägleda eleven mot "rätt" beslut. När det kommer till rollen som medlare mellan elev och samhälle kan hon i sin tur ställa sig emot de förväntningar kommunen, skolan eller kanske rektorn har på henne. Hon kan också välja att representera föräldrarna eller samhället gentemot eleven.

Detta är kanske den svåraste av de rollsituationer vägledaren ställs inför, då hon oavsett val av sida går emot de rollförväntningar som ställs på henne. Frågan är här vem hon själv vill representera.

En annan slutsats av studien är att det finns lite forskning om vägledarens perspektiv av omval, någonting vi har saknat vid författandet av detta examensarbete. En sådan studie skulle önskansvärt innefatta ett förslag på och en sammanställning av rutiner kring omval rent generellt, utifrån hur vägledare hanterar detta i dagsläget. Det hade varit relevant för oss och framförallt för vägledare runt om i landet att det fanns forskning kring detta, då det kanske hade underlättat för sammansättningen av de riktlinjer vi tidigare i diskussionen efterfrågar.

Referenslista

Angelöw, Bosse & Jonsson, Thom (2010, 2:a upplagan), *Introduktion till Socialpsykologi*, Lund: Studentlitteratur AB

Blomsterberg, Marianne (1996), *Garanterade Karriärer? Om social styrning och sysselsättningspolitik för ungdomar*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Dresch, James & Lovén, Anders, *Vägen efter grundskolan*. Lundahl, Lisbeth (red.) (2010), *Att bana vägen mot framtiden*, Lund: Studentlitteratur AB

Erickson, Frederick & Shultz, Jeffrey (1982), *The Counselor as Gatekeeper – Social Interaction in Interviews*, 111 Fifth Avenue, New York: ACADEMIC PRESS, INC

Erving, Goffman (2010), *Jaget och maskerna*, Smedjebacken: ScandBook

Larsen, Ann Kristin (2007), *Metod helt enkelt. En introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Gleerups

Lewin, Kurt (1993). *Principles of Topological Psychology*. New York: McGraw Book Company

Nilsson, Björn (1996), *Socialpsykologi*, Lund: Studentlitteratur AB

Patton, Wendy & McMahon, Mary (1999). *Career development and systems theory: a new relationship*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publ

Peavy, Vance (1998). *Konstruktivistisk vägledning, teori och metod*. Stockholm: Trinom Förlag AB

Hodkinson, Phil & Sparkes, Andrew C. (1997). *Careership: a sociological theory of career decision making*. *British Journal of Sociology of Education*, Vol.18, No.1

Fransson, Karin & Lindh, Gunnel (2004), *Ungdomars utbildnings- och yrkesval, i egnas andras ögon*, Västerås: Edita

SKOLFS 2009:20, *Allmänna råd och kommentarer om studie- och yrkesorientering*

Skolverket (2011), *Gymnasieelevers byten av program och skolor*, Stockholm: Elanders Sverige AB

Skolverket (2011), *Gymnasieskolan 2011*, Västerås: Edita

SOU 2006:40, *Att koppla drömmar till verkligheten: SYO-konsulenters syn på etnicitet i övergången från grundskolan till gymnasiet*

Vetenskapsrådet (2012), *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*, Vällingby: Elanders Gotab
<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Hämtat från Nationalencyklopedin.se, <http://www.ne.se.proxy.mah.se/rollteori>.
Osignerad artikel, red. af Schmidt, Frans, hämtat 15 oktober 2012.

Bilaga1: Intervjuguide

I den här bilagan listas, utefter tema, de frågor som ställdes under intervjuerna.

Personligt:

Berätta lite om dig själv.

Hur länge har du jobbat som vägledare?

Arbete kring omval:

Hur mycket tid lägger du på omval?

Vad för slags procedurer har ni kring omval?

Orsaker till omval:

Hur många elever brukar göra omval?

Omvalsstruktur/kostnader:

Hur mycket kostar ett omval för skolan?

Hos vem ligger det yttersta ansvaret i omvalsprocessen?

Har du någon gång känt påtryckning utifrån/inifrån att hålla kvar en elev på sin utbildning?

Om, i så fall på vilket sätt?

Vilken roll vill du spela?

Vem representerar du i omvalsprocessen? Eleven? Samhället? Motivera.

Grindvakt:

Hur känner du kring begreppet grindvakt?¹

Tror du att du själv kan vara en grindvakt?

Om, i så fall på vilket sätt?

¹ Informanterna fick en genomgång av begreppet innan frågan ställdes